

Foto © Heike Bogenberger.
AUTORENFOTOS.COM

ПЕТРА МОРСБАХ, нар. 1956 р. в Цюріху. Студіювала театрознавство, славістику та психологію в Мюнхені. В 1981–1982 рр. навчалася режисури в Ленінградському інституті театральних мистецтв. Захистила дисертацію про творчість Ісака Бабеля. Згодом упродовж десяти років працювала в різних німецьких театрах. З 1993 р. – вільна письменниця, живе під Мюнхеном. В її доробку, окрім есеїстики та театральних і кінорежисерських робіт, – кілька великих романів, що дістали справжнє визнання німецької літературної критики та читацької публіки. Серед них – «Оперний роман», «Кохання поета», «Палац юстиції». Її творчість відзначена численними літературними преміями (Literaturpreis der Konrad-Adenauer-Stiftung, Jean-Paul-Preis, Wilhelm-Raabe-Preis та ін.) та мистецькими стипендіями. За свій дебютний роман «І раптом вже вечір» (1995 р.) Петра Морсбах отримала престижну премію ім. Marieluise-Fleißer, що призначається авторам, чиєю основною темою є конфлікт між нездійсненими прагненнями щастя і реальністю буденності.

Ця книга – немов самотня скеля у нашому вирівняному літературному ландшафті. Вона масивна, шорстка й разюча; незвична і божевільна, брутальна й іронічна, вона не відповідає ані нашим упередженням, ані потаємним очікуванням.

Мартін Гальтер, TAGESANZEIGER

Так влучно описати свою країну – з її нескінченними матеріальними, соціальними та політичними негараздами – вдалося лише одиницям з відомих радянських письменників, переслідуваних цензурою.

Томас Реше, BERLINER ZEITUNG

650 сторінок без розглядання власного пупа, без постмодерних викрутасів та будь-якого ефектарства... Роман дьоблінівського формату: російський «Берлін Александер-пляц», який, втім, цілком обходиться без експресіоністичних жестів.

Ганс Маркус Енценбергер

ISBN 978-617-614-213-3

9 786176 142133

Петра Морсбах
І раптом вже вечір

Петра Морсбах

І раптом
вже вечір

Bibliothek der deutschsprachigen Literatur
Бібліотека німецькомовної літератури

Meridian серця
Meridian des Herzens

Petra Morsbach

Plötzlich ist es Abend

Roman

Ins Ukrainische übersetzt von *Lyudmyla Nor*

Czernowitz
2018

Петра Морсбах

І раптом вже вечір

Роман

З німецької переклала *Людмила Нор*

Чернівці
2018

УДК 82-3
М 79

Морсбах, Петра

І раптом вже вечір : Роман / Петра Морсбах ; пер. з нім. Людмили Нор. – Чернівці : Книги – XXI, 2018. – 616 с.

ISBN 978-617-614-213-3

«І раптом вже вечір» – це історія життя попівської доньки Люсі, яка прагне бути щасливою. Вона шукає порятунку в коханні, однак – можливо, саме тому – залишається здебільшого покинутою сама на себе. До того ж життєві обставини – нелегкі: як і решта її співвітчизників, Люся борсається у в'язкому болоті абсурдної, ригідної системи, що впливає на найінтимніші сфери приватного життя; потрапляє у жорна ідеології, якою, втім, без надмірних сумнівів і застережень намагається послуговуватись. Вона робить помилки, витрачає безліч зусиль, зустрічає інших людей, що також борються – з обставинами й одне з одним; врешті, в підсумку залишаються понівечені долі, життя, країна.

Роман, події якого розгортаються в Ленінграді/Санкт-Петербурзі, – це грандіозна, воістину толстовського масштабу панорама «vitaе sovjeticaе», 70 років історії Радянської імперії, втіленої в одній жіночій долі. Цей протокол занепаду – рідкісна для західної літератури спроба художнього осмислення гуманітарної трагедії, спричиненої тоталітаризмом, але й водночас історія невтомного духу боротьби, мужності й гумору, любові і дружби – захоплива, дотепна, жаклива, неймовірна історія російської матінки Кураж. Першорядний взірєць великої літератури про «маленьку людину», де серед строкатої імперської поліфонії чи не вперше звучить – виразний і трагічний – український голос.

Переклад цієї книги був здійснений за сприяння культурного об'єднання Kulturallmende в рамках літературного проекту «Міст з паперу/ Eine Brücke aus Papier» та за підтримки Goethe-Institut в Україні.

Перекладено за виданням:

Petra Morsbach, Plötzlich ist es Abend. Roman. btb-Verlag, Random House, München, 1997.

Усі права застережено. Відтворювати будь-яку частину цього видання в будь-якій формі та в будь-який спосіб, зокрема електронно, без письмової згоди правовласників заборонено.

© 1995 by Petra Morsbach, Starnberg, Germany

© Книги – XXI, 2018, видання
українською мовою

© Людмила Нор, 2018, переклад

© Вікторія Гапоненко, 2018, обкладинка

ISBN 978-617-614-213-3

ЗМІСТ

I. Початки	9
II. Майбутнє	91
III. Суд	168
IV. Наступна спроба	182
V. Вироки	238
VI. Тут і там	258
VII. Листування	322
VIII. Дача I	399
IX. Ця країна	436
X. Іван Сергіїч	498
XI. Перший раз	539
XII. Дача II	585
Додаток	607
Перелік головних дійових осіб	
Словничок	

Кожен стоїть самотньо на серці землі,
пронизаний променем сонця.
І раптом вже вечір.

Сальваторе Квазімодо

І. ПОЧАТКИ

1

Люсі двадцять чотири роки, вона має позашлюбну дитину і працює на підшипниковому заводі «Прогрес»; це означає, що в цю мить вона сидить у своїй кімнатчині в комунальній квартирі на Петроградській стороні і мріє про кохання. Ми в Ленінграді, лютий тисяча дев'ятсот п'ятдесятого.

Дзвінок у двері.

На сходах стоїть такий собі Петя, лейтенант, наречений Люсиної подружки Марини. Не дочекавшись запрошення увійти, він пропонує: «А давай заберемо Маринушку з роботи і розіп'ємо плящинку на трьох!» Вони їдуть автобусом до центру в ідальню, якою завідує Марина. Марина в робочому халаті стоїть надворі й свариться з постачальником, притупуючи ногами від холоду; вона не може з ними піти, їй треба ще працювати після зміни, хай зайдуть за дві години. Люся зауважує, що Петя вельми задоволений з такої пропозиції. Незворушно дивиться він, як Марина налягає на важкі дерев'яні двері, намагаючись потрапити назад у приміщення, і, в передчутті пригод, прицмокує язиком. Щойно Марина зникла, він оголошує: «А знаєш що, запрошую тебе в «Кавказ». З неприхованою втіхою він обмацує Люсю очима й хапає її за руку.

«Я піду, якщо пообіцяєш: без вина і без танців!» – відказує Люся. Він погоджується. Він фліртує. В «Кавказі» він теревенить

без упину: як би то було гарно – покататися зараз із Люсею на ковзанах, та як чудово, що він знову з нею зустрівся. «А я вже був зовсім випустив тебе з ока! Яюсь-то кажу Маринушці: ти б подружку якусь привела, разом воно веселіше, та й мій друг Боря... Я аж опупів, коли тебе впізнав. І Борю тут же послав під три чорти». Позаяк Люся не реагує, він змінює тему й заводиться про свою службу. Що який солдат сказав, та як він йому на те. А тому він так вставив, що аж. Ще бракувало, аби рядові. Командир його визнав: Пьотр Васіліч, це вже от-от тягне на зірочку. «Ану, поглянь на мене: як би я виглядав зі ще однією зірочкою?» Та як такий самий придурок, думає Люся.

Ну що це за кавалер? Офіціанти навіть не зважають на нього. Меле казна-що. Думки її віддаляються. Погляд блукає повз нього по обшитих дерев'яними тафлями стінах, кришталевих люстрах, заклопотаних офіціантах у кавказьких строях, так що вона навіть не зауважує, як до їхнього столика підсаджують ще одного відвідувача. І помічає його лиш тоді, коли на стіл ставлять пляшку вина – для нього. Вона дивиться на нього і думає: «Заради цього чоловіка я пішла б у вогонь і воду, хоч на край світу».

Очі в нього сині й серйозні; у правому над зіницею світла плямка. На носі окуляри з овальними скельцями в тонкій металевій оправі. В'юнке чорне волосся, помережене нитками срібла, середньої довжини. Екзотично високі вилиці; разом з тим – витончені риси обличчя, що надають йому міського й плеканого вигляду. Своїх сусідів по столику він обводить непідробно серйозним, ба навіть стурбованим поглядом. Чи то лиш привиділось, що, зустрівшись поглядом з Люсею, він на мить затинається і знову стуляє вже було розкриті для розмови губи? Звісно ж, неповторні губи: благородні, самовладно замкнені; не губи, а мрія, мрія, а не чоловік.

Він заговорив? Голос у нього легкий, з хриплинкою, властиво, незвучний. Але що він сказав? Оскільки Петя також не реагує – вочевидь, не сподівався, що до нього хтось звернеться, – незнайомиць без нетерпіння повторює свої слова.

«Чому у вас нічого на столі? Вас що, не обслуговують?»

«Ні, – знічено каже Петя, – моя супутниця вже навіть поставила мені ультиматум».

Гість роззирається, вже підбігає офіціант.

«Можна вас запросити на вино?»

«Ні, – каже Петя, – моя дама склала мені товариство лише за умови, що ми не питимемо вина».

«О так, так! – вигукує Люся. – Звісно ж, я п'ю вино!»

Вони підносять келихи. Грає ресторанный оркестр.

«Ви дозволите викрасти вашу даму на один танок?» – питає чоловік Петю.

Петя відкашлюється.

«Воно-то, е-е, вона пішла зі мною тільки за умови, що не буде, так сказати, танцювати».

Люся вже зірвалася на ноги:

«Ясна річ, я танцюю, я люблю танцювати!»

Чоловік веде Люсю на танцмайданчик. Він високий – Люся дуже маленька. Він сміється, коли вона запитливо й безпомічно дивиться на нього вгору, тоді опускає голову і втуплюється в шовкову, з синьо-червоним візерунком, краватку. Вони танцюють; це все не сон? Яка краватка; а яка шия!

«Скажіть, будь ласка, – він говорить до неї! Він киває підборіддям у бік Петі й питає: – Хто він вам?»

«Ніхто! Ніхто!»

«Отже, в принципі, ми можемо йти?»

«Вже! Вже! Негайно! Я тільки візьму своє пальто!»

«Ні, це було б негарно. Зробімо так: після танцю я розраховуюсь і піду. А ви поясните йому ситуацію і потім прийдете. Я чекатиму вас на розі Невського і Плеханова».

Коли вони повертаються з танцювального майданчика, Люсині щоки палають вогнем. Незнайомець прощається легким поклоном, до Петі також, і, не озираючись, йде.

«Чому ти не сідаєш, Люсенько? – питається Петя. – Поглянь, нам тут ще майже повна пляшка лишилася».

«Ідіот! Я ж сказала тобі, ніякого вина!»

У Петі спантеличений вираз:

«Але ж, Люсю! Ти, може, поясни...»

«Сам пий своє вино, тобі більше буде! І не здумай за мною йти!»

Петя опадає на стілець і хапається за пляшку.

Гардеробник вже чекає на Люсю: загадковий кавалер, очевидно, розпорядився. Люся мчить – в розхристаному пальті, хустка в руці – надвір. Крижане повітря забиває дух.

Надворі темно й туман, але вона ще здалеку впізнає незнайомця. На ньому пальто з широким бобровим коміром і оксамитова шапка з бобровими відлогами; він виглядає як цар. Він усміхається: «Я впевнений, ви дуже голодні. Ходімо в «Європу».

Коли вони пішохідним мостом перетинають канал Гриб'єдова, Люсіна відвага раптом кудись випаровується. Дійсно: вона ступила на міст, сповнена сподівань, а покидає його цілковито знепевнена. Переміна сталася внаслідок усвідомлення: вона поводитися як хвойда. Що вона може значити для цього чоловіка? У неї був шанс, адже вона гарненька, юна й жива, а вона його змарнувала, вчинивши, як вулична дівка. Ясно як день: він – найвродливіший, найосвіченіший, найцікавіший чоловік у цілому Ленінграді, а вона вчепилася в нього, мов кітка. Ось він іде поряд мовчки. Звісно, він розчарований.

Люсі впадає у вічі, яким вправним рухом підхоплює він у гардеробі «Європи» пальто з її опалих плечей. Як розмашисто кидає свою маринарку на спинку стільця і як загонисто при цьому сміється. Він доволі балакучий, і все звучить доладно й розумно. Хоча говорить лише сам.

«Що з вами? – нарешті питається він. – Чому ви раптом так посумнішали?»

Люся не видає ані звуку.

«Як вас звати?»

«Люся», – ледь чутно лепече вона.

«Дуже приємно. Я – Дамір. Люсю, я вам скажу, що відбувається. Вам соромно за свою поведінку, і ви аналізуєте свої

помилки. Але життя таке коротке і незбагненне, куди б це нас завело, якби ми лише постійно аналізували усе непередбачуване й червоніли за кожну свою помилку? Їжте, пийте, веселіться! Я от теж веселюся!»

Настрій у Люсі не покращується. Він проводить її додому, вона пригнічено дріботить за ним. Звісно, вони приходять після десятої, і залізні ворота головного входу вже зачинені. Їм доводиться стукати у вікно двірнички, яка, ясна річ, уже спить. «Добрий вечір, Надежда Владіміровна», – благально жебонить Люся до скрюченої постаті, що кульгає їм назустріч через під'їзну браму. Надежда Владіміровна гарчить: «Ти тільки поглянь, ах ти ж, хльорко мала. Пішла з офіцером, а прийшла з бобром!» Кров шугає Люсі в обличчя, вона кидається повз Надежду й Даміра до свого комунального блоку. Їй чути, як говорить Дамір: «Дивіться уважніше, хто перед вами стоїть», і відповідь Надежди Владіміровни, на жаль, теж: «Слухай, бобер, мені наср.ти. Моє діло – браму зачиняти та сніг відгортати. Провалуй звідси! І чим скоріше, тим краще!»

2

Наступного ранку, за кілька хвилин до дев'ятої, Люся приходить на фабрику. Вона прямує в кабінет, скидає пальто на стілець, ставить мокрі зимові черевики на газету, взуває постряні пантофлі, обходить колом самовар, сідає до свого столу і вибухає сльозами.

«Людмилочко, що з вами?» – зойкає злякано Антоніна Романівна.

«Я закохалася! – ридає Люся. – Це жахливо! Я поводитися так нікчемно! Мені так соромно!»

«Тільки спокійно. Ну ж бо, випийте чашечку чаю. Скажіть же, як його звати?»

«Дамір!»

«А далі?»

«Не знаю. Навіть по батькові!» – схлипує Люся.

Антоніна Романівна підсідає до неї, огортає своєю шаллю і сторожко гладить по плечах.

Люся усе їй розповідає.

Антоніна Романівна – Люсіна начальниця. Вона завідує відділом скарг і загалом має репутацію дуже суворої. Люсю перевели до неї два роки тому на покарання, тому що в усіх інших відділах вона виказала свою цілковиту непридатність: не в змозі була порахувати докупити сто металевих підшипників, зіпсувала через недбальство за один день дві конвеєрні стрічки і постійно десь пропадала, коли її посилали з дорученнями. Тим часом вже навіть Антоніна Романівна облишила спроби виховувати Люсю. Люсі двадцять чотири роки, але на вигляд – шістнадцять. Вона не закінчила навіть семирічки, оскільки під час війни опинилася в окупаційній зоні та й взагалі мало вчилася. Єдиний її капітал – весела вдача: на неї неможливо ображатися. Найрозлюченіші скаржники втихомирюються в її присутності. Люся знає про це. Антоніна Романівна теж. «Ваша головна заслуга, Людмилочко, – атмосферичної природи!» – говорить вона, коли, без жодних зітхань, перевіряє Люсіні контролерські книги, іншими словами: виконує за Люсю її роботу.

Однак сьогодні від Люсі взагалі ніякого толку. Очі без кінця на мокрому місці. Тремтить уся. О третій по обіді Антоніна приносить Люсі пальто.

«Людмилочко, йдіть тепер краще додому й приляжте. Вам потрібно виглядати свіженькою, коли прийде ваш кавалер».

«Невже ви не розумієте, він більше ніколи не прийде! Я побігла за ним, як мандрюха, а потім йому ще й довелося терпіти через мене образи!»

Антоніні Романівні подобаються реквізити цієї історії: шампанське, шовкова краватка і бобровий комір.

«Ось побачите, він прийде. Благородні люди відчувають благородство в інших. Він так просто не відступиться через якусь п'яну двірничку».

Увечері наступного дня в гості зненацька нагрянув Вася, давній шанувальник, з яким Люся була знайома ще з часів окупації. Він навідується раз на півроку, аби запропонувати їй руку і серце, і вона з ним ніколи не панькається, але цим разом так втішилася, що приймає його, немов нареченого. Він ніяк не второпає, за що йому така честь, і тільки белькоче: «Але ж, Люсечко, та, Люсечко...»

Не встиг Вася спорожнити першу чарку, як у дверях стоїть незнайомиць. Люся вдала, що не почула дзвінка, його впустив сусід по квартирі. І ось неждано він тут – у бобровому пальті, шапка в руці. Він зауважує Васю, що сидить за крихітним столиком, заставленим горілкою й усіма гастрономічними скарбами, які лишень Люся могла запропонувати, і каже:

«А-а. Певно, я не за розкладом».

Він розвертається і йде геть. Люся наздоганяє його в коридорі.

«Це непорозуміння! Той, у кімнаті, – для мене нічого не значить! Він просто випадково зайшов!»

«Як довго він збирається залишатися?»

«П'ятнадцять хвилин, не більше!»

Дамір зиркає на годинник.

«Зараз 17:15. У мене ще деякі справи. Буду о 17:45».

Люся летить до кімнати, збирає найдки зі столу й кричить: «Забирайся! Забирайся негайно! Геть!»

Цього разу Дамір веде Люсю в «Асторію». Він галантний, але ще до головної страви переходить до справи. Його звати Дамір Мірсаїдович Бояров, 38 років, за професією – письменник і активіст. «Я це кажу, тому що хочу бути з вами відвертим, але дуже вас прошу тримати все при собі». Він одружений, має

тринадцятирічного сина. Свою сім'ю він ніколи не залишить, мовляв, це пов'язано з почуттям відповідальності й честі. «Ми шануєм етикет». Він сподівається, вона це розуміє, говорить він і замовляє другу пляшку шампанського. Потім вони танцюють. Коли вона відчуває його губи на своєму чолі, їй паморочиться в голові. Вона ставить йому запитання і з полегшенням чує свій голос: «І звідки ж ви – родом?» І знову, як два дні тому, вона дивиться на нього вгору, а він усміхається їй і говорить: «Я – татарин». Так запросто. Петя, дурак, селянський син з Уралу, сказав би: «Я – столичний», тільки тому що в нього лєнінградська прописка. А цей, письменник, митець, зовсім невимушено мовить своїм лагідним голосом: я – татарин. І це звучить, немов: я – цар.

Тепер його черга розпитувати. Вона, певно, теж не місцева? Народилася в Сибіру, так. І відколи тут? Їй двадцять чотири, так. І в неї, ага, п'ятирічний син. Але хіба ж вона не казала, що живе сама? Так, син живе у бабусі? А батько дитини? Ага, так-так. А її батьки? Мати живе за містом, батька вже нема. Вбили на фронті? Ні, згинув у Сибіру, тому що – он як. На цьому місці питання уриваються.

Вони вертаються до столика. Подали головну страву. Люся спостерігає, як блищать прибори у витончених, міцних руках Боярова. Вона заливається червінню, коли він звертається до неї. Що йому поясниш? У себе вдома вона обходиться тупими ножами й гнугими жерстяними виделками. Такого м'яса вона не бачила вже кілька місяців, а таких рук – взагалі ніколи в житті.

Бояров вирятовує її з замішання подальшими розпитуваннями. «Ким ви працюєте? Як довго? І вам подобається?» Люся розповідає про фабрику, про свої труднощі з рахуванням до ста, про переведення до відділу скарг, яке вона називає чудесним порятунком. Чудо? Порятунк? Знову вона видається собі смішною.

«Кулькові підшипники, – допомагає Бояров. – Кабінет Антоніни Рюріковни».

«Романівни, – поправляє Люся, і ось вона вже й оговтала-ся: – Антоніна Романівна! Уявляєте, в неї у біографії темна пляма. Через аристократичне походження. Розважалася колись на балах, витанцьовувала кадриль, виховання отримала в Смольному. Тому її й не підвищують. І це при тому, що працює вона за трьох: вдвічі більше на своїй посаді та ще й – за мене. І ніколи не свариться! Знаєте, що вона завжди мені говорить? Що за царських часів мені б узагалі не довелося працювати!»

Тут Люся з острахом затинається, бо таке не для сторонніх вух, можна і як контрреволюцію потрактувати. Та Бояров лише сміється. Шампанське потроху діє. Люся все темпераментніше розповідає про кабінетні будні, про людей, які звинувачують Антоніну в затримці постачання і нарікають на згаяний час, а потім присідають попиту чайку й цілу годину базикають про будівництво своєї дачі або про останній виступ Райкіна. Коли Люся описує з кокетством позавчорашній день – як вона страждала, як ледве не перекинула самовар і сиділа, забившись за пічкою, – Бояров сміється так залиvisto, що видно аж золоті пломби в його кутніх зубах.

Він відвозить її додому на таксі й відпускає машину, так ніби то само собою зрозуміло. Люся робить непевний жест на порятунок своєї честі.

«Сусіди... робота...»

«Не хвилюйтеся ви так за сусідів, Люсю. І головне, не переживайте так сильно за роботу. Антоніна Романівна вас зрозуміє».

«А якщо мене виженуть, з чого тоді мені жити, Даміре Мірсаїдовичу?»

«З мене».

5

«Уявляєш, вчора мене запросив на вечерю справжній письменник. Авжеж, в “Асторію”, – збуджено розповідає наступного

дня Люся своїй подружці Риті, – і то ще не все. Красень не-самовитий, синьоокий татарин. Його звати – але, будь ласка, тримай це при собі, бо він шанує етикет...»

6

«Ти дозволяєш утримувати себе одруженому чоловікові, – говорять Пелагея Никифорівна. – Це жакливо, Люсю».

«Зовсім я не дозволяю себе утримувати, мамо. Я й далі на своїй роботі, він просто іноді запрошує мене разом поїсти».

«Він жонатий, Люсю. І ти, незважаючи на власне становище, мала би пам'ятати, що ці гроші потрібні його сім'ї».

«Ах, мамочко, він такий багатий! По ресторанах і без мене б ходив. А тих нещасних пару рублів за мою їжу для такого, як він, – що крихти для горобця».

«Все одно – гріх».

7

В Люсі на це інший погляд. Звісно, вона цілком розуміє усе це – з честю. Боря Сепухін, батько її сина Юріка, не сказав їй тоді, що вже одружений. А коли почув, що вона вагітна, то його раптом тут же перевели в Калінінград. «Заборонена зона, Люсь; на жаль, ніяк не можу взяти тебе з собою. І відмовитися теж неможливо – Батьківщина кличе». Наступного дня після цієї заяви вона поїхала до нього в казарму, аби висловити все, що про нього думає, і там довідалася, що він уже виїхав *разом зі своєю родиною*.

У двадцять один рік вона вийшла заміж за міцного чолов'ягу з товстими губами, який пообіцяв їй грандіозне майбутнє. Його звали Володя; з ним вона багато сміялася. Дворічний Юрік його любив. Але Володя програвся в карти. Ще вчора роз'їжджали на таксі, а сьогодні – ані крихти на столі. Володя сказав Люсі: «Це все через зайві видатки. Навіщо платити гроші за дві кімна-

ти? Дуже проста арифметика!» Він нашкрябав на клапті картону великі числа, аби довести Люсі, яка то проста арифметика, і перебрався до неї. Поки Люся тижнями намагалася відбиватися від його кредиторів, Володя сидів у її кімнатчині, крутив з газетного паперу цигарки і колупався дротиною у вусі. Він розповідав про свої проекти й про те, як вже наступного року вони зможуть винайняти особняк або принаймні трикімнатну квартиру. Незабаром при слові «арифметика» Люся вже затикала собі вуха руками. Вона призналася матері, Пелагеї Никифорівні, що хоче розлучитися з Володею. Пелагея Никифорівна сказала: «Що Бог з'єднав, того людина нехай не розлучає». Люся лише посміялася. Що вся ця «проста арифметика» й купа фальшивих обіцянок мали спільного з Богом?

«Хіба ж навіть тато не казав: для чоловіка рахується не те, що він говорить, а те, що він робить?»

«Не тільки для чоловіка, а й для всіх людей».

«Але для чоловіків особливо».

«Люсю! Ти вже не дитина! Тобі двадцять два роки, і в тебе синочок, якому мусиш створити дім! Ти одружена! Працюй, а не тікай постійно від цього».

Того ж тижня Люся вперше запропонувала Володі розлучитися. Він лише посміявся з неї. «Кажі, що завгодно, я ж бачу по тобі, що ти мене любиш». У коханні він вважав себе дуже досвідченим. Що не було неправдою, та що з того? Під час наступної сутички він дуже розлютився, жбурнув її на підлогу, змалював цілий зошит цифрами і закликав «суперпростою арифметикою».

«Володю! – кричала Люся. – Це не проста арифметика! Щоб заробляти гроші, треба працювати, а не рахувати!»

Маленький Юрік забився під ліжку. Почалися тяжкі часи. Люся, повертаючись з роботи додому, ніколи не знала, як зустріне її Володя: ніжностями чи докорами. Вона знайшла підрібіток швачкою, і це спричинило нові звинувачення, що, буцімто, вона його уникає. Та все одно в них часто не було що їсти. Володя ехидствував: «Знаю-знаю, ти хочеш мене позбутися. Але так просто мене звідси не витуриш. Сама знаєш,

безробітному чоловікові годі знайти кімнату». Люсі раптом увиразнилося, які огидні в нього очі, й вона дивувалася, як колись могла ним захоплюватися. Як там у прислів'ї? Любов зла, полюбиш і козла... Коли вона з ним лише познайомилася, Володя все похвалявся: «В мене всі жінки вранці співають», і дійсно, попервах Люся щоранку співала. Однак тепер вона була пригнічена, зневірена і не бачила виходу: двадцять три роки – і вже занапашене життя.

Спасіння прийшло з негаданого боку: Володю забрала міліція. Після судового процесу, в який Люся не вникала, за серію дрібних кримінальних проступків його засудили на п'ять років таборів. Отримавши документи про розлучення, Люся від радості, що нарешті позбулася Володі, співала цілісінський день; так само, як ще два роки тому співала, щаслива, що він в неї є. Але маленький Юрік відтоді майже не вилазив з-під столу і схуд на три кілограми.

Наступні півтора року Люсі було вже досить кохання. Страх засів їй у кістках. Залицяльники, звісно ж, були. Але навіщо їй знову віддаватися в руки якомусь брехуну, такому як Боря, чи дармоїду, як Володя, чи телепню на кшталт Петі?

Бояров же зовсім інакший. Бездоганні манери. Вагомі слова. Елегантність і авторитет. Серйозні очі, в яких інколи, коли він гадає, що на нього ніхто не дивиться, жевріє пристрасть – це, поза сумнівом, найкраще, що може бути. Бодай один-єдиний день з таким чоловіком – це вже подарунок небес, доказ, що на Землі таки існує ще щось, окрім глупоти, непевності, обману й жадоби; знак, що вартувало зберігати гордість і не втрачати надії.

8

Бояров приходить тепер щодня. Люся боїться сама відчиняти вхідні двері. Каже, що знепритомніє з розчарування, якщо це виявиться не він. Але з калатанням серця впізнає його кроки у коридорі.

Обстава Люсиної кімнатки складається із залізного ліжка, комода, в якому зміщуються всі її пожитки, табуретки й чавунної буржуйки на дровах. Єдина можливість хоч щось тут якось облагородити – це якнайретельніше відшкурувати паркет. Тож Люся відшкрябує грубу підлогу, аж поки та не набуває світло-сірого кольору й не проступає структура дерева. На комоді – свіжовипрасуваний лляний відріз. У кімнатчині пахне милом, чистим паркетом, сосновими дровами, що потріскують у пічці, юністю, надією і щастям. Бояров у бобровому пальті спішиться вузьким коридором, коротко стукає раз і одразу ж заходить, так ніби чогось боїться або ледве вже годе дочекатися, аби нарешті побачити Люсю. Ось він стоїть на порозі – благородний, незвичний – і вигукує, ніби розводячи руками: «Як затишно!» Він людина стримана, про почуття чи тим паче кохання не говорить ніколи, але цей проблиск вдячності на його суворому обличчі винагороджує Люсю за всі турботи дня, за всі години туги й відчаю, який охоплює її, коли Боярова нема поряд.

Часто Бояров залишається на ніч, але не дозволяє себе обслуговувати, навіть чаю не п'є. Він запрошує Люсю в місто: в дорогі ресторани, іноді в театр. Театральні вистави, екранізації, їжу, газетні новини, світові події він коментує такими впевненими, переконливими фразами, що Люся, хоч нічого й не розуміє, вся завмирає в благоговінні. Інколи вона теж висловлює щось на кшталт власної думки. Тоді Бояров уважно слухає і відповідає так делікатно, що Люсині слова заднім числом навіть набувають якогось сенсу. В такі миті Люсіна радість безмежна.

Вечорами, коли Бояров не з нею, Люся читає вірші про любов. Вона відчуває причетність до якоїсь містерії і плаче від щастя. Правда, інколи її накриває прозріння: що вона – всього-на-всього подружка старшого одруженого чоловіка; що не має на нього жодного права, і скоро йому, звісно, набридне, а може, це вже й сталося, і він більше ніколи не прийде – і тоді вона плаче від жаху.

«Ні, це зовсім не секрет, моє походження, – говорить Бояров. – Я вийшов з низів; і багато чим, до речі, завдячую радянській владі. Я виріс у селі, на річці Казанці. Мій батько був учителем, тому я вже змалечку читав книжки й здобув необхідну освіту. В сімнадцять вступив у партію, в часи колективізації працював активістом. У вісімнадцять став комендантом свого села і головою місцевої ради советів. У дев'ятнадцять отримав стипендію в Московський університет. Ще в шкільні роки публікував свої вірші та журналістські роботи, тому досить скоро вибився в редактори газети “Молода гвардія”. Вже перша моя збірка оповідань про роки колективізації дістала нагороду. За дорученням газети я їздив по своїй татарській батьківщині, Україні та Білорусі й писав про успіхи побудови соціалізму. Зрештою, цим я займаюся й дотепер; хоч на писання часу все менше. Я, наприклад, радник з розбудови системи татарської шкільної освіти і член-засновник різних бібліотек. У себе на батьківщині підтримую молодих літераторів. Гм. Якби мені дуже залежало, я міг би вже цього року відсвяткувати свій двадцятип'ятирічний авторський ювілей».

Його скромність зачаровує Люсю. Така ідеальна біографія! А як він її викладає – наче по писаному! Коли Люся розважає про свою власну долю, їй не спадає на думку нічого, крім хаосу: страх, втеча, нелегальне становище, війна, поміж усього цього кілька незбагнених годин радості. Але нічого видатного, а головне – ніякого розвитку. Живе собі, бо народилася. То й що з того?

«Про що ти думаєш?»

«Ах, Даміре, ти такий – важливий, – ледве зважається вимовити Люся, – а я так – ніщо. Сибірський лилик».

«Ми не в Сибіру. Ти не лилик. Ти...»

«...?»

Він усміхається і змінює тему.

«Як же ти вибралася із Сибіру?»

«Втекла. Мій батько був священником. У двадцять восьмому його заарештували».

«А-а».

«Ми всі православні».

«Он як».

«Наш дім спалили в нас на очах. Мама, бабуся й нас шестеро дітей – ми не знали, куди нам подітися. Ніхто не наважувався прийняти нас до себе, тому що за “співчуття” давали десять років. Один селянин змилосердився й пускав нас спати у сінях, бо ж ночі були такі холоднючі. Та ще вдосвіта знов виставляв нас надвір. Мама казала: “Країна, в якій карають за співчуття, – проклята”. А бабуся: «Ця влада походить із пекла й несе темряву. Вона така сильна, що ніхто її не здолає, але одного дня вона сама себе знищить. Буде багато грошей, але за них неможливо буде нічого купити».

На цьому місці Бояров хутко роззирається, оплачує рахунок і виводить Люсю з ресторану. Вони стоять на вулиці, засліплені яскравим сонячним світлом. Тала вода скрапує з дахів. Зима послаблює хватку. Мокрими, чорними вулицями Бояров веде Люсю від порту.

«Ти знаєш Смоленське кладовище?»

«Ні».

«Ходімо туди... Трохи прогуляємося».

На кладовищі він питає:

«І як ви дісталися до Ленінграда?»

«Пішки! – хизується Люся, відчуваючи його мовчазне здивування. – Тобто мене, ясна річ, несли на руках, бо ж мені було всього два роки. Але я добре все пам'ятаю. Наші мандри тривали півтора року. Всюди неспокій, розруха, щось ніби як громадянська війна».

Бояров закашлюється.

«Ну, так, це було велике, болісне... героїчне перетворення».

Він дуже виразно вимовляє кожне слово.

«Ми спали в полях, у стодолах. Раз, було, мама зовсім вже заламалася, і тоді якийсь селянин підвіз нас зо тридцять кілометрів

на возі. Отакі незнайомі люди й порятували нас. Хто хліба шма-ток дасть, хто – одежину...»

«Я не вірю, що ти це все пам'ятаєш».

«Ну, тоді мені так часто про це розповідали, що я знаю напевно, – примирливо каже Люся. – Ні! Одне таки пам'ятаю виразно. Тоді якісь смільчаки пускали нас, дітей, спати на печі, бо ж ночі були страшенно холодні. А мама завжди перед сном – і так ще бубоніла заклопотано собі щось під ніс – назбирувала тирси й гнилої соломи. І розтрушувала по печі замість підстилки, бо від страху в нас був пронос, в усіх разом, кожної ночі».

«Шестеро дітей і бабуся».

«П'ятеро, мама і бабуся. Але бабуся не витримала, бо мала вже дев'яносто дев'ять років. Вона померла під Перм'ю, просто край дороги. Оголосила, що з неї вже досить».

«Як – лише п'ятеро дітей, чому не шість?»

«Найстарша сестра, Люба, виїхала до Ленінграда раніше, ще з Новосибірська. Бо на неї поклав око голова експропріаційного комітету. А їй було лише дев'ятнадцять. Ми зішкресли до купи всі наші гроші й посадили її на потяг до Ленінграда. Тато мав там родичів, в яких вона мала зупинитися й чекати на нас».

«І так ви зустрілися знову».

«Не так просто. Отож Люба справді дісталася до Ленінграда, але вона – дуже романтична. Одразу з вокзалу побігла на Невський проспект, бо стільки про нього читала; одна з супутниць зголосилася постерегти її валізку. А коли Люба повернулася, то не знайшла ні супутниці, ні валізки. У валізі був записник з адресою і всі її гроші. Люба, звісно, не знала, куди їй подітися. Спала в парках. Наступного дня пішла у пекарню, щоб хоч понюхати запаху свіжого хліба, і там зомліла. На третій день забрела в якесь внутрішнє подвір'я і стала співати. Заробила пару копійок. І тут сталося чудо – якась незнайома жінка звернула увагу на гарний Любин голос. Жінка була піаністкою з Малої опери. Вона спочатку примістила

Кінець безкоштовного уривку. Щоби читати далі, придбайте, будь ласка, повну версію книги.